

NyS

Titel:	Accountability som gearing af sproget
Forfatter:	Jann Scheuer
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Sprogstudier</i> 43, 2012, s. 72-100
Udgivet af:	NyS i samarbejde med Dansk Sprognævn
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Accountability som gearing af sproget

JANN SCHEUER

Du bliver spurgt hvad klokken er. Du ved det, men du kigger på dit ur før du svarer. Hvorfor? Der er åbenbart en *pointe* i at vise at du gør det. Du spiser alene på restaurant. Det føles påfaldende. Du tager en bog frem. Hvorfor? Der er åbenbart en *pointe* i at vise at du har noget at lave. Du bliver tilbudt en kop kaffe. Du afslår fordi du ikke har lyst, men du siger at du lige har fået. Hvorfor? Der er åbenbart en *pointe* i at vise en legitim begrundelse. Eksempler som disse illustrerer et grundlæggende adfærdsmæssigt princip. Princippet er at vi demonstrerer for hinanden at vi handler meningsfuldt. Sådan skaber vi det sociale: ved at deltage demonstrativt i socialt samvær. I den sociologiske litteratur betegner begrebet *accountability* det forhold at vi gør os meningsfulde for hinanden på den måde (Garfinkel 1967; Buttny 1993). Målet med denne artikel er at demonstrere at *accountability* er et essentielt begreb og fænomen i en sproglig sammenhæng. Hensigten er at vise hvordan vi bruger *accountability* i interaktion til at etablere de sociale rum som enhver kommunikation forudsætter. Hensigten er desuden at diskutere om sproget kan forstås som bygget til det formål, om grammatikken i dansk er indrettet til at understøtte *accountability*.

Artiklen forfølger begrebet gennem tre tilgange til beskrivelse af sprogbrug og sprog. Det drejer sig om

- Etnometodologi
- Konversationsanalyse
- Funktionel grammatik

De tre tilgange fokuserer på tre forskellige forhold i sprogbrug og sprog. Den første forholder sig til sociale aktiviteter og aktivitetstyper, til hvordan deltagere generelt får mening ud af og ind i det sociale liv. Den anden forholder sig til hvordan nogle specifikke midler, nemlig turtagning og produktion af ture i sekvenser, anvendes med samme

formål. Den tredje tilgang forholder sig til hvordan sprogbygningen eller grammatikken er indrettet til at tjene det formål. Artiklen behandler de tre tilgange i hver deres afsnit i den ovennævnte rækkefølge.

ETNOMETODOLOGI OG SOCIALE AKTIVITETER

Den amerikanske sociolog og ophavsmand til disciplinen etnometodologi, Harold Garfinkel, skriver allerede på den første side i det definierende værk, *Studies in Ethnomethodology*:

(...) the activities whereby members produce and manage settings of organized everyday affairs are identical with members' procedures for making those settings "account-able".

(Garfinkel 1967: 1)

Skrivestilen er kondenseret og upædagogisk, og der kan være brug for at overveje hvad Garfinkel egentlig mener. Med *members* menes medlemmer af et socialt fællesskab, en gruppe som fordi de deler praksis i en passende udstrækning, kan genkende betydning og mening i hinandens handlinger. *Settings of organized everyday affairs* må kunne oversættes med det almindelige livs rammer, dvs. den sammenhæng eller orden som dagliglivets handlinger indgår i. *Accountable* er et almindeligt adjektiv i engelsk som betyder 1) ansvarlig og 2) forklarlig (www.oxforddictionaries.com). Adjektivet refererer både til en karakteregenskab og en social forpligtelse. At være accountable kan betyde at være ansvarlig, og det kan også betyde at stå til ansvar for noget, at være forpligtet til at forklare (Nielsen 2010a; Nielsen 2010b; Garot & Berard 2011).

Men Garfinkels brug af gåseøjne og bindestreg må markere at der menes noget særligt. Hvis han mente slet og ret accountable, kunne han have skrevet det. Suffikset *-able*, der betyder i stand til, knyttes som regel til et verbum, og *account* som verbum betyder at gøre rede for eller forklare (www.oxforddictionaries.com). Så *account-able* må betyde *able to account* eller i stand til at forklare.

Så Garfinkels observation er at de aktiviteter som medlemmer udfører for at skabe sammenhæng i det daglige liv, er de selv samme aktiviteter som får den sammenhæng til at fremstå meningsfuld. Heller ikke den parafrase er helt nem at forstå, men Garfinkel beskriver en dob-

belthed, nemlig at det er en egenskab ved handlinger at de ikke bare er ordnede, men at de også er ordentlige i den forstand at de skaber eller ekspliciterer den orden de indgår i. Eller, simplere og måske bedre formuleret, at handlinger udføres så de er selvforklarende, transparente. Garfinkel peger dermed på en på én gang social og etisk eller pragmatisk rettedhed: Agenter handler socialt ved at lade deres handlinger fremvise deres egen meningsfuldhed (Malone 1997).

Umiddelbart kunne det give indtryk af at være en påstand der falder for Occam's razor, dvs. som en beskrivelse der lider under at være mere indviklet end nødvendigt. Men det er det ikke, forklaringen er faktisk i overensstemmelse med almen erfaring. Et simpelt og ligefremt, anekdotisk belæg kan være det nedenstående.

Alle har vel prøvet at gå af sted og pludselig blive klar over at man faktisk skal den stik modsatte vej. Man vender sig så ikke bare om og går den anden vej. Man ser på sit ur, overraskes, og vender så om. Man går hen og ser ind ad en butiksrude, og går så tilbage. Eller man tager sig til hovedet og vender så om, måske med et irriteret udbrud. Enhver kan tydeligt se at man kom i tanker om noget. Enhver kan se at man handler og reagerer følelsesmæssigt rimeligt. Der er tydeligvis en grund som man kan gøre rede for hvis nogen skulle spørge – men ingen behøver spørge, det er der sørget for.

Anekdoten illustrerer at man i sin almindelige gøren og laden fremstiller og lægger sig ind under et fælles eksistensgrundlag: forklarlighed, tilregnelighed, praktisk fornuft. Man går ikke bare hen ad gaden. Man går hen ad gaden på en måde som forklarer – og det vil sige både gør det klart og meningsfuldt og fornuftigt – at det er hvad man gør. Man demonstrerer hvad man gør, og fornuften i det man gør – i og med at man gør det. I almindelig sprogbrug svarer det til at man *står til ansvar*, at være accountable er også at stå til ansvar.

Sacks beskriver noget tilsvarende (Sacks 1992: Fall 1964, lecture 3). Som ung gik han ture sent om aftenen i det pæne nabolag hvor hans forældre boede. Det gjorde ellers ingen, ikke i et legitimt ærinde i hvert fald, og politiet standsede ham den ene gang efter den anden og spurgte hvad han foretog sig. Når Sacks så svarede *just walking*, blev

han krydsforhørt. En ven fortalte ham den indlysende løsning: at tage en hund med.

Den slags tiltag kalder Garfinkel for *accounting practices*. Han skriver om the "*reflexive*", or "*incarnate*" *character of accounting practices and accounts* (Garfinkel 1967: 1), dvs. at det er handlinger man udfører umiddelbart, per refleks. Man kan gøre rede for sig selv nærmest uden at lægge mærke til det. Tiltagene eller metoderne er etnometodologiens forskningsobjekt. Etnometodologi er studiet af de metoder med hvilke medlemmer gør sig til en social gruppe (gr. *ethnos* folk), eller mere populært sagt: hvad vi gør for at gøre det tydeligt at vi er sådan nogen som os. *Vi* bliver til gennem medlemmers fremvisning af tilregnelighed og fornuft.

Accounting practices kan være mere eller mindre fremme i den sociale agents bevidsthed, som også gå-eksemplerne ovenfor illustrerer. De iværksættes i særdeleshed når der opstår problemer, dvs. når der er risiko for ikke at fremstå meningsfuld.

I supermarkedet. En mand kører frem til kassen. I vognen er der en hel kasse øl og to citronvand. Ekspedienten kigger ned i vognen. Manden siger: "Det er min kone. Hun er helt vild med citronvand."

Vittigheden illustrerer den mekanik der er på spil. Den kan kun forstås fordi den trækker på den almene erfaring at handlinger indimellem kræver forklaring. Årsagen kan være at nogen spørger, eller den kan være at medlemmer oplever at befinde sig i situationer hvor de ikke fremstår meningsfulde, hvor der kan opstå misforståelser. I så fald bliver de eller føler de sig draget til ansvar, de skylder at forklare sig, de må udføre accounting (Buttny 1993; Buttny & Morris 2001; Scheuer under udgivelse). Undskyldninger har denne funktion, de søger at genetablere den sociale agents udfordrede tilregnelighed (Austin 1961).

Case: åbning af medarbejdersamtaler

Et illustrerende empirisk eksempel kan være åbninger af medarbejdersamtaler. Medarbejdersamtaler er institutionaliserede begivenheder, både i den forstand at de foregår i et institutionelt regi, dvs. på en arbejdsplads, og i den forstand at der er etablerede kutymen for de-

res udførelse (Larsen, Nielsen et al. 1995). Så deltagerne ved hvad der skal ske. Man skal tale om medarbejderens arbejde, og mere specifikt: Medarbejderen skal fortælle om sit arbejde.

Der er i de fleste tilfælde delt et skema ud i forvejen som samtalen skal dreje sig om, og deltagerne har forberedt sig ud fra det skema. Derfor kunne en medarbejdersamtale for så vidt udmærket indledes på denne måde.

(1) 0:19-0:20'ordet

1 L ordet er dit;

Men sådan foregår det aldrig. Selv om det er givet at medarbejderen skal have ordet, er ovenstående ikke måden det gøres på. I den pågældende medarbejdersamtale er der da også gået noget forud: Deltagerne har hilst på hinanden, nævnt for hinanden at der er gået et år siden sidste samtale, og talt om at det er hyggeligt at skulle mødes igen (se mere omfattende uddrag herunder). Sådan åbnes medarbejdersamtaler; deltagerne bruger tid og ture på at etablere hvad Goffman kalder *frames*, dvs. de rammer som samtalen skal forstås inden for – også selv om disse logisk set er givet på forhånd (Goffman 1974). Et par eksempler på mere almindelige allerførste turskifter i medarbejdersamtaler vises herunder.

(2) 0:15-0:19 Første turskifter

1 L ja john (0.9) så er det ↑os_i
2 (0.4)
3 M ja
4 (1.1)

(3) 0:02-0:11 Første turskifter

1 L ↑så (.) lad os begive os ud i det; (.)
2 M jo
3 (1.4)
4 L Søren.
5 (0.8)
6 M °°mm-°°
7 (0.5)

Deltagerne tager i de to uddrag de første skridt til at etablere en samtale. Lederne tiltaler medarbejderne, og medarbejderne svarer. Før dette var de ikke i samtale, men i og med dette anerkender de hinanden som *ratified participants*, dvs. som fuldgældige deltagere, ved hjælp af navns nævnelse (Goffman 1981: 137). Lederne taler ud fra den forudsætning at man har et fælles anliggende foran sig. Der er et *os* og et *det* som man kan *begive sig ud i*, hvad medarbejderne bekræfter. Det fælles anliggende specificeres ikke. Der følger derimod pauser (hhv. (2) 4 og (3) 3 og 7). Talen forholder sig ikke til hvad man skal i gang med. Sagen er snarere at gensidigheden som den første og yderste kontekst bringes på plads.

At samtaler udspilles på en klangbund af gensidighed, er en fundamental forudsætning. Den dybeste og mest basale sammenhæng som talen forstås i, er at deltagerne i det hele taget henvender sig til, forholder sig til og reagerer på hinanden. Hermed etablerer de hvad den svenske psykolog Joakim Asplund kalder social responsivitet (Asplund 1987). Begrebet betegner den nærmest refleksagtige forholdemåde at mennesker handler i forhold til hinanden og derigennem gestalter den gensidighed som gør begivenheder til social aktivitet.

I de to uddrag ovenfor etableres hvad Goffman kalder den primære ramme, dvs. en fundamental social forståelsesramme (Goffman 1974). Uden denne er der ingen samtale, og alle andre rammer lægges så at sige oven på og trækker på eller fungerer via denne. Den primære ramme er at der skal føres en samtale, og en ramme der ret hurtigt lægges ovenpå, er at det er en medarbejdersamtale. Hvad deltagere gør, er altså at sikre sig, dvs. at bekræfte for hinanden gennem serier af initiativer og responser, at de er til stede og i funktion som deltagere i interaktion. De demonstrerer deres *accountability* i en helt minimal forstand – nemlig den at de kan regne med hinanden som deltagere i social interaktion. Goffman beskriver det på denne måde:

A set of significant gestures is employed to initiate a state of communication (...) the persons (...) are in a state of talk – that is, they have declared themselves officially open to one another for purposes of spoken communication and guarantee together to maintain a flow of words.

(Goffman 1967: 34)

Goffman bruger ikke termen *accountability*, men hans tænkning er på flere måder relevant og illustrerende i den sammenhæng. Ideen om *frames*, om at man skaber rammer for forståelsen af interaktionen i og med at man udfører den, er udøvelse af et dobbelt ærinde på samme måde som Garfinkel beskriver. Citatet ovenfor formidler noget tilsvarende, og her betones det demonstrative, at deltagerne ligefrem erklærer sig officielt åbne for kommunikation. I andre af Goffmans værker er det gennemgående at man samtidig med at man gør noget, også handler på et performativt plan. Teorien om *facework* er en teori om at man i udførelsen af det almindelige livs ærinder sørger for at arrangere sit udtryk så man fremstår optimalt meningsfuld (Goffman 1955). Så også her er et dobbelt ærinde involveret. Men teorien om *face* handler om individets arbejde for at bevare prestige, og det gør Garfinkels ideer om *accountability* ikke. De handler om hvordan det sociale overhovedet skabes, og i det spil er *facework* en af flere dimensioner.

Resultatet er en adfærd der på sin vis er påfaldende. Deltagerne står over for at skulle udføre en samtale i en bestemt genre, som føres efter kendte og fastlagte regler og med skriftlig forberedelse og forskellige støttemidler: medbragte notater, skemaer, samtalepapirer. De kunne med sindsro gå ud fra at de kan regne med hinanden som deltagerne ikke bare i social interaktion, men ligefrem i en bestemt aktivitetstype. Alt er lagt til rette. Men alligevel begynder de fra bunden og lægger lag på lag i konstruktionen af en social orden. Hvordan det videre kan foregå, kan det indledende citat bragt i sin sammenhæng illustrere.

(4) 0:00-0:37 *Samme procedure?*

1		((dør smækker))
2	M	() ^{oo} slams ^{oo}
3		(1.4) ((bordet ryster))
4	L	((puster ud, lydeligt))
5		(1.9)
6	M	ah men det var jo (0.2) hyggeligt
7	M	at skulle mødes her igen;
8		(0.8)
9	L	ja det er jo anden gang,
10		(0.5)

11 M ↑ja (0.7) det er jo et år siden,
 12 (1.9)
 13 L ordet er dit;
 14 (0.4)
 15 M er ↑ordet ↑mit:!? (0.7)
 16 L yes
 17 (0.4)
 18 M det er måske: samme procedure som
 19 M sidst vi havde sådan en samtale, (0.6)
 20 M hvor at det bare er mig der skal: (0.5.)
 21 M tsk sige noget,
 22 L n:ej altså jeg har jo været rundt også og:
 23 L spørge nogen folk så jeg har også
 24 L noget feedback til dig;
 25 M ja
 26 L øh[m:
 27 M [·h
 28 M øh:: j:amen altså (0.5) jeg kan da godt øh::
 29 M starte med at fortælle lidt om hvad, (1.2)
 30 M jeg synes og:: der sådan er: for↑løbet her
 31 M det sidste år,
 32 (1.5) ((lyd fra bordet))

Der sker følgende: Lederen går ind i lokalet og lukker døren (1-2), og han og medarbejderen sætter sig til rette og udveksler almindelige bemærkninger (frem til 12). De bygger lag på lag, først ved udveksling af magelighedslyde (4 vs. 6), dernæst ved referencer til at dette er en tilbagevendende begivenhed, først gennem medarbejderens brug af adverbiet *igen* og derefter ved lederens konstatering af at det er *anden gang* (hhv. 6-7 og 9). Det er tydeligt at deltagerne ved om hinanden at de ved at der skal udføres en medarbejdersamtale. Her foregår hvad Goffman med en analogi til musik kalder *keying* (Goffman 1974: 44ff): Deltagerne transformerer det der foregår, ved at give signaler der bestemmer den sammenhæng det skal forstås i. Fra henkastede lyde og bemærkninger der kunne indlede en hvilken som helst samtale, bevæ-

ger de sig til indhold der giver mening i en bestemt ramme, dvs. som del af netop en medarbejdersamtale (11).

Alt er lagt til rette, og i det lys burde lederens besked om at medarbejderen nu har ordet og kan begynde at fortælle, ikke komme overraskende. Så meget desto mindre fordi medarbejderen er med på at netop det er hvad der skal foregå. Det formulerer han jo selv lidt senere (fra 28).

Men medarbejderen behandler ikke desto mindre i første omgang beskeden som overraskende (15). Og han drager lederen til ansvar ved at spørge om samtalen – ligesom sidst! – skal bestå i monolog fra hans side (18-21). Lederen giver en *account* forⁱⁱ fordelingen af tale (22-24). Han imødekommer en pligt til at forklare og handler dermed som *accountable*.

Hvad deltagerne gør, er altså ikke uden videre at fange an med den for medarbejdersamtaler forudsigelige aktivitet at medarbejderen fortæller om arbejdet siden sidste samtale. De bruger tid og kræfter på *accountability*, på at gøre det grundlag de handler på, synligt. Før medarbejdersamtalen som sådan sættes i gang, gør de det klart at der er et socialt rum som der skal udføres en bestemt aktivitet i, og også i nogen udstrækning hvilke positioner de indtager over for hinanden, hvad Goffman kalder *alignment* (Goffman 1981). De gør i dette tilfælde nogle relativt antagonistiske positioner synlige, samarbejdet er ikke uden gnidninger. Også i det ligger der en tilkendegivelse af tilregnelighed. Deltagerne signalerer på hvilken måde de kan regne med hinanden.

KONVERSATIONSANALYSE OG TURTAGNING

Konversationsanalysen har på forskellige måder inkorporeret Sacks' og Garfinkels observationer angående *accountability*. Begreber som *accountable* og *accounts* er en del af den etablerede terminologi. Begrebet *accountable* bruges specifikt om det at skyldte en forklaring (Nielsen 2010a; Nielsen 2010b), og *account* bruges om en forklaring eller en redegørelse, dvs. både i betydningen *account for* og *account of*. Inden for konversationsanalyse studeres eksempelvis *blame-account sequences*, dvs. situationer eller sekvenser hvor en deltager bebrejdes eller stilles til

ansvar og derefter forklarer sig (fx Buttny 1993: 66-84). Det indeholder en af de ovenstående udvekslinger et eksempel på:

(5) 0:16-0:27 *Samme procedure?*

1	M	det er måske: samme procedure som
2	M	sidst vi havde sådan en samtale, (0.6)
3	M	hvor at det bare er mig der skal: (0.5.)
4	M	tsk sige noget,
5	L	→ n:ej altså <u>jeg</u> har jo været rundt også og:
6	L	→ spørge nogen folk så jeg har også
7	L	→ noget <u>feedback</u> til dig;

I sådan et tilfælde udføres en account på direkte foranledning; den er gjort relevant som del af et nærhedspar: kritik efterfulgt af tilbagevisning og forklaring (1-4 vs. 5-7) (Schegloff & Sacks 1973).

Præference

I konversationsanalyse er *præference* et centralt begreb (Sacks 1973; Atkinson & Heritage 1984). Begrebet beskriver det forhold at givne ture inviterer til eller gør bestemte efterfølgende ture relevante. Efter et spørgsmål er der præference for et svar, efter en invitation er der præference for en accept, og så videre. Beskrivelserne af deltageres håndtering af præference er relateret til accountability i garfinkelsk forstand. Mekanikken er nemlig at deltagere meddeler hvad de gør, i og med at de gør det. De gør det synligt for hinanden mens de svarer, om de svarer præfereret eller dispræfereret (Davidson 1984; Pomerantz 1984). I det i CA-litteraturen og i anden pragmatisk litteratur for længst kanoniserede eksempel herunder svarer B dispræfereret (anvendes fx i Nielsen & Nielsen 2005: 67).

A	<i>Vil du med i biografen?</i>
	(1.5)
B	<i>Mmm, jeg skal skrive en opgave...</i>

B's svar er dispræfereret eftersom det præfererede svar på en invitation er en accept. Men B svarer ikke bare dispræfereret, B viser A at der

vil komme et dispræfereret svar. Det foregår på flere måder, gennem pausering og tøven, og ved at B svarer uden for det paradigme som spørgsmålet lægger op til: B svarer hverken ja eller nej.

I den forbindelse fremfører Buttny en vigtig pointe i den indsigtfulde *Social Accountability in Communication* (Buttny 1993). Buttny peger på en kobling mellem præference og accounts idet deltagere som ikke kan levere det præfererede svar, i stedet kan give en account for hvorfor. Det er præcis hvad der foregår i biograf-eksemplet ovenfor, og også i eksemplet herunder. Det præfererede svar på en anmodning er en imødekommelse, så B's svar er dispræfereret.

A *Har du nogen småpenge?*

B *Desværre, min pung ligger derhjemme.*

Deltagere kan altså reparere det problem der opstår i og med at de giver et ikkepræfereret svar, i selve svaret. Buttny anfører at deltagere ved at give en forklaring konstruerer en bestemt version af virkeligheden. Ved at give en forklaring konstruerer B A's invitation og anmodning som rimelige fordringer. B behandler det ikke at gå med i biografen og ikke at have småpenge på sig som forhold der gør en forklaring relevant. A's fordring gøres rimelig. Hvad der foregår, er altså at deltagere gør deres opfattelse af de sociale fordringer, af det sociale rum og dets normer, og dermed også deres sociale orienterethed, synlig for hinanden gennem håndtering af præference. Noget lignende foregår i eksemplet herunder.

Læge *Du har taget ti kilo på.*

Patient *Ja, jeg kan ikke cykle for tiden med det dårlige knæ.*

Patienten gør lægens observation til et forhold det er relevant at forklare. Lægens tur gøres til potentiel og rimelig kritik.

Reparatur

Et andet middel til håndtering af accountability i samtaler er *repair*, reparation (Schegloff, Jefferson et al. 1977; Steensig 2001: 177-198). Termen betegner det forhold at deltagere kan tilkendegive for hinanden

at en tur indeholder et problem. Et simpelt eksempel er at deltagere kan sige *hva'?* når de ikke kan høre hvad hinanden siger. De kan også tilkendegive at de ikke forstår det der siges, som herunder.

1	A	<i>Hvad er klokken?</i>
2	B	<i>Jeg har ikke ur på.</i>
3	A →	<i>Har du ikke ur på?</i>
4	B	<i>Nej, jeg har været til svømming.</i>

Udvekslingens første del følger det førnævnte mønster: B giver som sit dispræfererede svar en forklaring på hvorfor A's spørgsmål ikke kan besvares (1-2). A indleder derefter reparatur, et såkaldt andeninitieret reparatur, ved at pege på et problem i B's svar – eller rettere, ved at reformulere B's svar som et nyt spørgsmål, hvad der får B til at forklare sit svar. A viser B at B's forsøg på at reetablere sin accountability ikke er lykkedes (3), hvorefter B gør endnu et forsøg (4).

Omstart, selvafbrydelse og selvinitieret reparatur

En almindelig form for reparatur, mere almindelig end andeninitieret, er selvinitieret reparatur (Schegloff, Jefferson et al. 1977). Her tilkendegiver en deltager problemer i egen tur, endnu mens deltageren har ordet (Psathas 1995; Sacks, Schegloff et al. 1974). I det hele taget har deltagere mange muligheder for at korrigere sig selv og skifte retning for deres tale in medias res (Steensig 2001). Fænomener som omstart og selvaafbrydelse er beslægtede og har at gøre med at talere i mange tilfælde producerer talen alt andet end lineært. Et eksempel, igen fra en medarbejdersamtale, præsenteres herunder. Der foregår det relativt usædvanlige at en medarbejder kritiserer en leder, for ikke at *være der* så man kan *diskutere tekniske ting* (1-3).

(6) 42:55-43:20 *yellowplanneren*

1	M		>hvis man vil diskutere tekniske ting
2	M		og sådan noget (.) ↑så< (0.5)
3	M		så <u>er</u> du der ikke særlig meget,
4	L		(^{oo} m- ^{oo})
5			(2.1) ((L skriver))
6	L	→	de- ↑der [gør jeg det [a: at øh je- (.)
7	M		[() [()
8	L	→	jeg ved at at
9			(0.4)
10	L	→	det er der også stu==
11	L	→	=>det er du ikke den <u>eneste</u> der
			siger,< (0.3) øh ·h
12	L	→	>jeg vil simpelthen foreslå
			at du gør det at du:< (0.3)
13	L	→	hvi- hvis du <u>vil</u> have fat i mig
			så ↑ <u>book</u> mig simpelthen
14	L	→	i <u>yellowplanneren</u> ,

Her udfordres lederens accountability, for i denne virksomhed er det en norm at man skal kunne tale med sin leder når som helst om stort og småt. Medarbejderen påpeger altså en regulær mangel. Lederens svar er ikke en account, men en anvisning af en korrigerende handling (12-14). Om det anviste er en god løsning for så vidt angår lederens tilstedeværelse og tilgængelighed for medarbejderen, skal være usagt her (jf. dog Scheuer 2012). Men anvisningen kan i hvert fald forstås som et forsøg på at genoprette lederens accountability hvad det angår. Meddelelsen er jo at lederen er der, hvis medarbejderen henvender sig på den rigtige måde, dvs. booker ham. Men at hæfte sig alene ved det er at se bort fra det meste af hvad lederen gør. Forud går nemlig hvad man kunne fristes til at kalde et festfyrværkeri af omstarter og selvafbrydelser, foruden i hvert fald én kandidat til selvinitieret reparatur. Det sidstnævnte findes i 13, hvor lederen standser op for at præcisere betingelser: *hvis du vil have fat i mig...* . Han kunne have sagt *Jeg vil simpelthen foreslå at du gør det at du booker mig i yellowplanneren.*

Men her skal det pointeres at lederens tale kan forstås som arbejde for at fremstå accountable i en bestemt forstand. Der er naturligvis face på spil (Goffman 1955). Lederen er udfordret, og måske endda på to fronter. Et er at han er blevet kritiseret af medarbejderen. Noget andet er at lederens svar er en trussel mod medarbejderens face fordi lederen ikke tager kritikken til sig – det gør han nemlig ikke: Den løsning lederen foreslår, placerer ansvar og korrigerende handletiltag hos medarbejderen alene. Lederens svar er oven i købet en ordre, hvad der gør det så meget desto mere facitruende, også for ham selv (Brown & Levinson 1978).

Omstarterne og selvafbrydelserne kan være funktionelle i det perspektiv. Ved at indlede og opgive den ene tur efter den anden, kan lederen på den ene side demonstrere at svaret ikke falder ham helt let. Han signalerer endvidere at der er et problematisk, dvs. dispræfereret svar på vej. Men samtidig er de svar lederen indleder og siden opgiver, ikke ligefrem af den ydmyge art. De handler, så vidt det nu kan afgøres, om at han har en løsning parat (6), at han har viden (8), og at han allerede er blevet gjort bekendt med problematikken fra anden side (10-11). Så det lederen formidler, er også at han sidder inde med flere potente svarmuligheder. Det indtryk falder i tråd med at hans løsningsforslag er grammatisk kodet som simpelt og nærliggende med adverbiet *simpelthen*, der bruges to gange (12-13, se mere om sætningsadverbier herunder). Han udtrykker at han kunne sige så meget, men vælger at foreslå det mest nærliggende.

Det er i sagens natur ikke muligt at vide hvad lederen vil med det han gør, og eksemplets begrænsede kontekst giver ikke mulighed for at se hvad samtalepartnern, medarbejderen, får ud af det. Men en pointe der gerne skulle følge af de ovenstående betragtninger, er at lederen bruger muligheder i sproget, specifikt i turtagningen, for ved hjælp af ture der for en mere formmæssig betragtning fremstår ufuldstændige, afbrudte, opgivne osv. at lægge et omfattende, heterogent og formålstjenligt betydningspotentiale ud, før han i en mere partikulær forstand siger det han så siger. Han anviser medarbejderen en løsning i form af en ordre, men han demonstrerer samtidig og forud derfor for medarbejderen at hans deltagelse i kommunikationen også skal forstås som lidt ubehjælpelig og søgende. Han taler med flere tunger, og para-

doksalt nok gør netop dét ham accountable som deltager i det sociale spil. Han kommer nemlig til at fremstå både som bestemmende leder og sympatisk søgende medmenneske.

Konklusionen er at turtagning og turkonstruktion foregår efter regler som giver deltagere mulighed for at demonstrere for hinanden at de overholder sociale normer – i og med at de tager ture som samtidig og måske mere iøjnefaldende handler om alt muligt andet.

GRAMMATIK

Hvad grammatik angår, kan ideen om at sproget er indrettet til at udtrykke accountability, formuleres som et udsagn om grammatikken i dansk. Udsagnet kan være at de grammatiske midler til at udtrykke accountability er mange og iøjnefaldende. Det udsagn afprøves herunder. Den generelle påstand vil være at sætninger i dansk koder (dvs. udtrykker med grammatiske midler) en hel række forhold samtidig med og typisk for propositionen, dvs. den beskrivelse af verden som de også udtrykker.

Accountability opnår deltagere ved at placere deres handlinger i en sammenhæng. De funktioner i sproget som er relevante i relation til accountability, er derfor dem der har at gøre med hvordan det sproglige udtryk forbinder sig med den sammenhæng det er produceret i.

Det funktionelle standpunkt

Hvad det angår, kan den funktionelle grammatiks begreb om den grammatiske sætnings lagdelte struktur være udgangspunktet. Synspunktet er at grammatikken sørger for at en sætning både udtrykker en proposition og instruktioner om hvordan den indgår i den aktuelle kommunikationssammenhæng. Det udtrykkes blandt andet at og hvordan sætningen virker mellem mennesker, altså at den har illokutionær kraft og dermed en social dimension (Austin 1962). Denne lagdeling, at sætningen kommunikerer på mange niveauer samtidig, er der udbredt konsensus om inden for funktionel grammatik (se fx Dik 1989; Halliday 1994; Halliday & Matthiessen 2004; Hansen & Heltoft 2011: 1037f). Det er altså trivielt i en funktionel ramme at der kodes i et antal

lag, og at sætningen dermed placeres i forskellige forståelsessammenhænge.

Forskellige sprog koder forskellige betydningslag med forskellige midler (Dik 1989). I de såkaldte syntetiske sprog anvendes bøjninger. I latin kan sætningens subjekt udtrykkes alene gennem bøjning af verbet og objekt m.m. ved bøjning i kasus af andre led. I analytiske sprog bruges et andet middel, nemlig rækkefølge, eller linearisering. Olddansk, dvs. vikingedansk, var et forholdsvist syntetisk sprog, mens nutidigt dansk er et mere analytisk sprog selv om det stadig har sine bøjninger, jf. *han sparkede ham* med bøjning af pronomener i kasus og verbum i tempus.

Ikonisk linearisering

Flere grammatikere forfægter det synspunkt at dansk har ikonisk linearisering (Christensen 2001; Hansen & Heltoft 2011, sml. Askedal 1986). Med det menes at rækkefølgen af ord og led ikke bare udtrykker betydning, men afbilder et system i betydningen. Systemet er at der er højere lag og lavere lag. De højere betydningslag er hvad der menes med sætningen, dvs. dens betydning som intentionelt indspil i den kommunikative og sociale sammenhæng. De lavere betydningslag er sætningens proposition, hvad den betyder uden for social sammenhæng, dvs. dens logiske idéindhold i form af aktører, genstande, processer med mere. Den ikoniske linearisering i dansk består i at udtryk for de højere lag kommer før eller står til venstre for udtryk for de lavere.

Princippet kan illustreres med Diderichsens feltskema. Her inddeles sætningen i tre overordnede felter: fundamentfelt, neksusfelt og indholdsfelt (Diderichsen 1946). Feltet længst mod højre, indholdsfeltet, indeholder materiale fra de lavere betydningslag, dvs. udtryk for idéindholdet (Diderichsen 1946 § 65: 165 og § 71: 185, måske klartest i Diderichsen 1941: 35f). Neksusfeltet derimod, som står til venstre herfor, tager *Sigte på hele Sætningen og dens aktuelle Mening* (ibid.). Her udtrykkes altså hvordan sætningen passer ind i sin sammenhæng. I og med den linearisering udtrykker sætninger i dansk deres forståelsessammenhæng før de udtrykker hvad der skal forstås. Sætningen udtrykker hvad den vil gøre, før den gør det. Der skal selvfølgelig tages det forbehold at

et centralt led for angivelsen af indholdet, nemlig subjektet, ofte står i fundamentfeltet og dermed langt til venstre. Men netop subjektets placering er også et udtryk for sætningens forståelsessammenhæng. Det kommer der mere om herunder.

Sætningen som meddelelse. I grammatisk teori er der en tradition for at opdele en meddelelse i det der siges noget om, og det der siges om det: henholdsvis tema og rhema. Halliday skriver om tema: *The Theme is the element which serves as point of departure of the message; it is that with which the clause is concerned* (Halliday 1994: 37). Og også han peger på et lineariseringsprincip: *In (...) English we signal that an item has thematic status by putting it first* (ibid.). Et lignende rækkefølgeprincip gælder i dansk. Det ligger allerede i Diderichsens betegnelse fundamentfelt, som indikerer at sætningen her tager et udgangspunkt. Heltoft har kaldt det et *psykologisk udgangspunkt for meddelelsen* (Heltoft 2005: 113). Hansen og Heltoft kalder det sætningens *perspektiv* (Hansen & Heltoft 2011: 68). Fundamentfeltets indhold udtrykker ofte hvad sætningen siger noget om, dvs. dens emne. Den typiske rækkefølge er at emnet kommer først (Hansen & Heltoft 2011: 66f). Det er ikke altid sådan: Sætningen *let bliver det ikke* omhandler således ikke *let*, men det som pronomenet refererer til (Hansen & Heltoft 2011: 67-68). I den slags tilfælde udtrykker subjektet det der siges noget om. Men det generelle princip er ikonisk linearisering. Rækkefølgen af leddene, lineariseringen, er en instruktion om sætningen som meddelelse. Talere tilkendegiver tidligt sætningens udgangspunkt og perspektiv, og i samme moment også ofte dens emne. Hvad der så siges om det, følger senere. At man forstår meddelelsen ved at gå ud fra ikonisk linearisering, kan illustreres ret simpelt. Det er alt andet lige svært at opleve at sætningen *Harvin finder Ponder* kan være en meddelelse om at Ponder finder Harvin, selv om den forståelse er fuldkommen muligⁱⁱⁱ. Det kan man se hvis man indsætter et adverbial, som i *Harvin finder Ponder ikke*. Men den fortolkning hvor subjektet står forrest, trænger sig på når udfyldningen af sætningsled ikke peger i en anden retning. Det skyldes formentlig at alting falder på plads i en sådan fortolkning: Subjekt og emne bliver sammenfaldende og står forrest. Det er det almindelige (Hansen & Heltoft 2011: 73).

Illokutionær kraft. Accountability opnås i og skaber en social sammenhæng. I den forbindelse er sætningens illokutionære kraft, dvs. dens evne til at have en virkning på og mellem mennesker på en mere direkte måde end gennem dens indhold af information, central (Austin 1962). Hansen og Heltoft skriver i *Grammatik over det Danske Sprog* om danske sætningers illokutionære ramme (Heltoft 2005; Hansen & Heltoft 2011: 143ff, 1694ff). Tankegangen er, som hos Diderichsen, at sætningen anskues topologisk, som opdelt i felter. Hvor Diderichsen formulerer en deling i tre, supplerer Hansen og Heltoft blandt meget andet beskrivelsen med en deling i to, af Heltoft kaldet rammefelt og kernefelt (Heltoft 2005; Hansen & Heltoft 2011). I Heltoft 2005 er hovedsætningsskemaet tegnet således (p. 115ff) (alle eksempler er autentiske):

SKEMA 1: HOVEDSÆTNINGSSKEMA MED RAMME- OG KERNEFELT

Rammefelt			Kernefelt	
K	F	V	Subjekt	Indholdsfelt
-	<i>så</i>	<i>er</i>	<i>det</i>	<i>os</i>
-	<i>jeg</i>	<i>har</i>	-	<i>jo også været rundt og spørge nogen folk</i>
<i>så</i>	-	<i>book</i>	-	<i>mig simpelthen i yellowplaneren</i>
-	-	<i>er</i>	<i>ordet</i>	<i>mit</i>
-	-	<i>lad</i>	-	<i>os begive os ud i det</i>
<i>og</i>	<i>jeg</i>	-	-	<i>af sted jo ned ad trappen!</i> ^{iv}

Kernefeltet indeholder det styrende verbal, dvs. infinitivum, og valensled (subjekt, objekter m.fl.), og andet som udtrykker propositionen. Før kernefeltet kommer rammefeltet, og udfyldningen af dette koder sætningens illokutionære kraft. Udfyldt fundamentfelt hhv. tomt fundamentfelt svarer til en skelnen mellem fremsættende og andre typer af sætninger, fx spørgsmål (Heltoft 2005: 116; Hansen & Heltoft 2011: 1578). Her udtrykker taleren også hvad han er forpligtet på. Når fundamentfeltet er udfyldt, forpligter taleren sig på at det meddelte er en realitet, og ellers ikke. Princippet er altså at sætningen qua sin lineære eller topologiske organisering først koder den illokution der gøres gældende.

Princippet gælder alle sætnings- eller meddelelsestyper. Det gælder for sætninger med udfyldt fundamentfelt såvel som for sætninger uden: imperativer: ordrer, ønsker, gode råd osv. I sådanne er der ikke mulighed for fundamentfelt; forrest står verbet i imperativ (Hansen & Heltoft 2011: 1578ff). Det gælder emotive udråb: var han dog bare gået til venstre. Det gælder også subjektive hovedsætninger, som er hovedsætninger med foranstillet illokutionær partikel, dvs. ord med leksikaliseret illokutionær betydning. Eksempler er gid du var død, hvem der bare sov (ibid.). Det udtrykkes altså hvilken type af handling sætningen udfører, før det udtrykkes hvad sætningen handler om. Påvirkningen af det sociale rum meddeles først, og i den forstand udtrykker den der taler, hvordan han skal forstås, før han udtrykker hvad der skal forstås.

(7) 0:13-0:16 Rammefelter

1	L	ordet er dit;
2		(0.4)
3	M	er ↑ordet ↑mit:!? (0.7)
4	L	yes

I udvekslingen ovenfor bruges systemet dialogisk. Lederen udtrykker at det er en realitet at ordet er medarbejderens, dvs. at medarbejderen skal tale derefter. Medarbejderen svarer med nonrealis, dvs. med en sætning som udtrykker at det forhold ikke er en realitet. På den måde udspilles en dyst om hvad der gælder.

I relation til accountability kan den overordnede påstand derfor være at dansk og lignende sprog er bygget til at udføre et vist mål af situationel eller socialt rettet præinformerings. Den finder sted gennem en meget tidlig og meget simpel – nemlig udtrykt ved noget så grundlæggende som udfyldning og rækkefølge af sætningens første led – angivelse af hvordan sætningen skal forstås som handling i en social sammenhæng. Grammatikken udtrykker ikke bare hvem der gjorde hvad eller besad visse egenskaber. Grammatikken forbereder hvordan sagforholdene skal sættes i sammenhæng som meddelelser og som talehandlinger, dvs. som indspil i det kommunikative sociale rum.

Dialogiske adverbier

Dansk bruger også andre midler til at kode hvordan sætningen skal forstås, før eller samtidig med at det propositionelle indhold præsenteres. Endnu et eksempel er således sætningsadverbierne. Siden 1980'erne har danske sprogforskere argumenteret for at sætningsadverbier kan udtrykke andet og mere end propositionelt indhold (Andersen 1982; Edelsgaard Andersen 1988). Edelsgaard Andersen pointerer at adverbier som fx *næppe*, *nok*, *måske*, *vist*, *faktisk*, *egentlig* m.fl. tjener en metafunktion ved at vise tilbage på et talende jeg, en uden for det propositionelle indhold stående fortæller eller afsender (Edelsgaard Andersen 1988: 47). Især i de senere år er der desuden blevet forsket i at sætningsadverbier^v kan have dialogisk betydning (Therkelsen 2004; Christensen 2007; Hansen & Heltoft 2011: 1046ff; Mortensen 2012). Uddraget herunder kan illustrere hvor komplekst et udtryksmiddel adverbiet *jo* er.

(8) 0:06-0:13 *jo anden gang*

1	M	ah men det var jo (0.2) hyggeligt
2	M	at skulle mødes her igen;
3		(0.8)
4	L	ja det er jo anden gang,
5		(0.5)
6	M	↑ja (0.7) det er jo et år siden,
7		(1.9)

Medarbejderen lægger for med brug af *jo* i 1. Hermed kan udtrykkes flere ting. Adverbiet kan bruges med fatisk betydning, for at lægge engagement i et udsagn og derigennem befæste kommunikationen (Edelsgaard Andersen 1988: 53; Hansen & Heltoft 2011: 1049f). Det giver mening som en åbningsmanøvre at medarbejderen lægger engagement i sit udsagn om det hyggelige i at mødes; samtalen er netop begyndt (jf. (4)). Adverbiet kan desuden udtrykke udsagnets dialogiske betydning. Hansen og Heltoft anfører at *jo* betyder *jeg regner med at du ikke vil modsige mig i dette* (Hansen & Heltoft 2011: 1091) samt at samtalepartneren ikke skal give nogen tilbagemelding (Hansen & Heltoft

2011: 1053). Det kan medarbejderen bruge som redskab til uimodsiget at tale en stemning frem.

Lederen svarer med *jo* i 4, men her betyder adverbiet noget andet. Her udtrykkes ikke et subjektivt forhold, men derimod et objektivt, så en engagementsmarkør ville ikke give mening. Det synes mere oplagt at *jo* markerer at sætningen udtrykker noget faktuel (Hansen & Heltoft 2011: 1049) og bekendt (www.ordnet.dk/ddo, se betydning 2) (se Mortensen 2012). Det er et objektivt faktum fordi det i 2 bliver nævnt at man mødes *igen*. Lederen deltager altså ikke, selv om han indleder med *ja*, i stemningsopbygningen. Han svarer på *igen* men ikke på *hyggeligt*, hvad der per implikation kan betyde at han erklærer sig uenig med *hyggeligt* (Grice 1975). Det er et brud med den generelle præference for enighed (Sacks 1973), så også det kan ses som led i en dyst. Igen giver en dialogisk fortolkning af *jo* mening; adverbiet viser sit potentiale som magtmiddel (Mortensen 2012). Det afskærer medarbejderens mulighed for at vende tilbage til det fatiske. Den megen tøven i uddraget kan i øvrigt tages som tegn på kant; dette er ikke en samtale der flyder.

Men det dialogiske spil har flere facetter end som så. Hansen og Heltoft påpeger at et objektivt *jo* indbefatter et synspunkt som ikke er den talendes, men som denne forholder sig til (Hansen & Heltoft 2011: 1049). Hvad lederen forholder sig til i 4, er medarbejderens *igen* i 2. Det fremgår af bidragenes logisk-systematiske sammenhæng: de forholder sig til hinanden som præmis og konklusion i omvendt rækkefølge. Lederen formulerer i 4 en præmis for den konklusion der drages i 2. Man mødes igen fordi det er anden gang^{vi}. Dette gentager sig. Medarbejderen udtrykker i 6 i endnu en sætning med *jo* en præmis for udsagnet i 4. Det er nemlig anden gang fordi det er et år siden den første samtale og disse samtaler afholdes årligt.

Også dette er en form for magtkamp. Ved at udtrykke præmissen for den foregående talers udsagn, bestemmer taleren hvad den foregående talers pointe er. I almindelig sprogbrug svarer det til at man udtrykker hvad den anden har i tankerne, hans bevæggrund. At det forholder sig sådan, viser sig i at den udtrykte bevæggrund kan benægtes, som i nedenstående.

- A *Nå, vi må se at komme hjem.*
 B *Ja, klokken er jo blevet mange.*
 A *Nej, det er mere fordi Søs ser helt træt ud.*

I både 4 og 6 i (8) formulerer taleren altså hvad den foregående taler har i tankerne; det udtrykker adverbierne. Det er en duel på bemærkelsesværdige våben: Hver bestemmer hvad den foregående har sagt, og undgår på den måde selv at sige noget særligt (Scheuer 2008).

At adverbier er effektive midler i en magtkamp, viser også fortsættelsen af medarbejdersamtalen ovenfor^{viii}.

(9) 0:13-0:27 *måske samme procedure?*

1	L	ordet er dit;
2		(0.4)
3	M	er ↑ordet ↑mit:!? (0.7)
4	L	yes
5		(0.4)
6	M	det er måske: samme procedure som
7	M	sidst vi havde sådan en samtale, (0.6)
8	M	hvor at det bare er mig der skal: (0.5.)
9	M	tsk sige noget?
10	L	n:ej altså <u>jeg</u> har jo været rundt også og:
11	L	spørge nogen folk så jeg har også
12	L	noget <u>feedback</u> til dig;

Medarbejderen bruger *måske* i sin karikerende beskrivelse af hvordan medarbejdersamtalen forløb sidst. I sin adverbielle funktion betyder *måske* at noget er muligt så vidt den talende ved (Hansen & Heltoft 2011: 1093). Den dialogiske funktion er at den talende beder om en be- eller afkræftelse (Hansen & Heltoft 2011: 1093). Det gør den ellers fremsættende sætning til et spørgsmål. Spørgsmålets flabede karakter kommer sig nok af at medarbejderen foreslår en lidet flatterende udlægning af lederens udsagn i 1. Lederens *jo* i 10 er af den type som markerer et modargument (Hansen & Heltoft 2011: 1091f).

Samtalen er en magtkamp. Deltagerne strides om hvordan den skal udføres, og hvad man skal mene om det, og helt godt bliver det ikke engang da medarbejderen bøjer sig og tager ordet. Han bruger nemlig *da* og *godt*, jf. nedenfor.

(10) 0:29-0:40 *jeg kan da godt*

1	M	øh::: j:amen altså (0.5) jeg kan da
godt øh::
2	M	starte med at fortælle lidt om
<u>h</u> vad, (1.2)
3	M	jeg <u>s</u> ynes og:: der sådan er:
for↑ <u>l</u> øbet her
4	M	det sidste år,
5		(1.5) ((lyd fra bordet))

Adverbiet *da* har meget komplekse dialogiske betydninger som kræver en lang redegørelse for at forklares udtømmende (Hansen & Heltoft 2011: 1053-1058). I nærværende sammenhæng er en relevant betydning at det markerer eksistensen af et modsatrettet synspunkt som den talende er uenig i – om han så bøjer sig eller ej. Adverbiet *godt* anvendes i kontekster hvor mennesker styrer hinandens handlinger (Hansen & Heltoft 2011: 1090f). Det markerer at modtageren har et ønske om udførelse af en given handling som taleren skal bekræfte. Betydningen kan illustreres af at medarbejderen kunne fortsætte *når du nu vil have det*. Med disse, alt andet end simple, men alligevel uhyre kortfattede midler, nemlig to enstavelsesord, udtrykker medarbejderen at han bliver bestemt over, og at han bøjer sig under protest. Adverbierne giver ham det sidste ord.

Med brug af denne type sætningsadverbier, som oftest placeres foran indholdsfeltet og dermed tidligt i sætningen, kan deltagerne i dialog vise at de kan regne med hinanden – hvad enten det er som med- eller modspillere. De kan demonstrere deres accountability ved at udtrykke deres dialogiske positioner. I eksemplerne herover gør deltagerne sig konstant meningsfulde som modstandere ved at vedligeholde kamp om magt og kontrol som en forståelsesramme for samtalen.

De ovenstående nedslag er argumenter for at grammatikken i sprog som dansk favoriserer det at udtrykke accountability. Dansk er bygget sådan at det er hvad sætninger gør først og fremmest, i helt bogstavelig betydning^{viii}. Det betydningsindhold der er relevant i relation til accountability, nemlig det socialt rettede, sættes forrest. Nedslagene demonstrerer at der er udviklet effektive sproglige midler til indledningsvis at kode hvordan talere stiller sig i den kommunikative situation, til hinanden og hinandens udsagn og synspunkter.

KONKLUSION

Den ovenstående gennemgang af tre tilgange til sprog har haft til hensigt at demonstrere at accountability som princip kan gøres gældende både for brug og bygning. Men der udestår meget. Det er en nærliggende indvending at det er accountability i så forskellige forstande der etableres i sprogbrug og sprogbygning, at en påstand om at det er ét og samme princip der gør sig gældende, er uinteressant. Men det er på den anden side oplagt at talere ikke kunne udvirke nogen som helst form for social tilknytning og meningsfylde hvis ikke både brug og bygning var indrettet til det.

TAK

Jeg vil takke fagfællen og NyS-redaktionen for et usædvanligt stort og omsorgsfuldt – og meget tiltrængt – arbejde med denne artikel, som i hvert fald efter min egen vurdering er blevet løftet kolossalt i processen.

Jann Scheuer

Nordisk Forskningsinstitut, Afdeling for Dialektforskning

Københavns Universitet

scheuer@hum.ku.dk

TRANSSKRIFTIONSTEGN

Tegn	Betydning
.	afsluttende sætningsintonation
;	moderat afsluttende sætningsintonation
,	fortsættende sætningsintonation
?	spørgende sætningsintonation
¿	moderat spørgende sætningsintonation
!	animeret sætningsintonation
↑	intonation op lokalt
:	forlængelse af stavelse
xx-	afsnubbet, afbrudt udtale
=	overgang uden ophold, mellem ture eller turdele
>xxx<	hurtigere tale
<u>xxx</u>	stavelse fremhævet med tryk
XXX	høj volumen
°xxx°	lav volumen
°°xxxx°°	meget lav volumen
(0.6)	målt pause, udmålt i sekunder
(.)	kort umålt pause, i tur (<0.25 s.)
[overlap begynder
(xxx)	tvivl om ordlyd, bedste bud
()	tvivl om ordlyd, intet bud
((xxx))	regibemærkning
·h	hørbar indånding
tsk	klik med tunge eller læber
→	peger på særligt vigtige ture i uddrag

Transskriptionen er tilstræbt udført efter almindelige konversations-analytiske konventioner.

LITTERATUR

- Andersen, T. (1982) "Modalpartikler og deres funktion i dansk." *Danske Studier* 1982. I. Kjær, F. Lundgreen-Nielsen & N. Houkjær (red.). København: Akademisk Forlag. 86-95.
- Askedal, J. O. (1986) "Topologisk feltanalyse, koderingssystemer og pragmatiske funktioner. En kontrastiv fremstilling på grundlag av norsk, tysk, japansk og russisk." *NjS* 16-17: 18-55.
- Asplund, J. (1987) *Det sociala livets elementära former*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Atkinson, J. M. & J. Heritage (1984) "Preference organization." *Structures of Social Action*. J. M. Atkinson & J. Heritage (red.). Cambridge: Cambridge University Press. 53-56.
- Austin, J. L. (1961) "A Plea for Excuses." *Philosophical Papers*. J. O. Urmson & G. J. Warnock (red.) Oxford: Oxford University Press. 175-204.
- Austin, J. L. (1962) *How to Do Things With Words*. London: Oxford University Press.
- Brown, P. & S. C. Levinson (1978) *Politeness. Some Universals in Language Use*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buttny, R. (1993) *Social Accountability in Communication*. London: Sage Publications.
- Buttny, R. & G. H. Morris (2001) "Accounting." *The New Handbook of Language and Social Psychology*. P. W. Robinson & H. Giles (red.). New York: Wiley. 285-301.
- Christensen, T. (2001) "Neustik, tropik og frastik, ytringens kommunikative aspekter." *8. møde om udforskningen af dansk sprog*. P. Widell & M. Kunøe (red.). Århus: Århus Universitet. 62-72.
- Christensen, T. K. (2007) *Hyperparadigmer. En undersøgelse af paradigmatiske samspil i danske modusystemer*. Roskilde: Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitetscenter.
- Davidson, J. (1984) *Subsequent versions of invitations, offers, requests, and proposals dealing with potential or actual rejection*. Structures of social action. J. M. Atkinson & J. Heritage (red.). Cambridge: Cambridge University Press. 102-128.
- Diderichsen, P. (1941) *Sætningsbygningen i Skaanske Lov*. København: Munksgaard.
- Diderichsen, P. (1946) *Elementær dansk grammatik*. København: Gyldendal.
- Dik, S. C. (1989) *The Theory of Functional Grammar*. Dordrecht: Foris Publications.
- Edelsgaard Andersen, J. (1988) "Sætningsadverbier - stedbørn, eller små ord med stor betydning?" *Selskab for nordisk filologi. Årsberetning 1985-1986*. Københavns Universitet. 45-54.
- Garfinkel, H. (1967) *Studies in Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.

- Garot, R. & T. Berard (2011) "Ethnomethodology and Membership Categorization Analysis." *The SAGE Handbook of Sociolinguistics*. R. Wodak, B. Johnstone & P. Kerswill (red.). Los Angeles: Sage. 125-138.
- Goffman, E. (1955) "On Face-Work: an Analysis of Ritual Elements in Social Interaction." *Psychiatry* 18: 213-231.
- Goffman, E. (1967) *Interaction ritual, essays on face-to-face behaviour*. Garden City, N.Y.: Anchor Books.
- Goffman, E. (1974) *Frame Analysis. An Essay on the Organization of Experience*. New York: Harper & Row.
- Goffman, E. (1981) *Forms of Talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Grice, H. P. (1975) "Logic and conversation." *Syntax and semantics: Speech acts. Volume 3*. P. Cole & J. L. Morgan (red.). New York: Academic Press. 41-58.
- Halliday, M. A. K. (1994) *An Introduction to Functional Grammar. Second Edition*. London: Arnold.
- Halliday, M. A. K. & C. Matthiessen (2004) *An Introduction to Functional Grammar*. London: Hodder Arnold.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011) *Grammatik over det danske sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Heltoft, L. (2005) *Toplogi som tegnsystem*. Dansk Funktionel Lingvistik. E. Engberg-Pedersen & P. Harder (red.). København: Københavns Universitet. 112-130.
- Larsen, H. H., J. Nielsen, et al. (1995) *Medarbejdersamtaler, et strategisk udviklingsværktøj*. København: Teknisk Forlag.
- Malone, M. J. (1997) *Worlds of Talk. The Presentation of Self in Everyday Conversation*. Cambridge: Polity Press.
- Mortensen, J. (2012) "Epistemisk positionering i dansk talesprog." *NyS* 42: 62-91.
- Nielsen, M. F. (2010a) *Fortolkningsledelse. Mellemlederes kommunikative arbejde med værdier og kulturskabelse*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Nielsen, M. F. (2010b) *Positionering. Mellemlederes kommunikative arbejde med at skabe ledelsesrum og ledelsesret*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Nielsen, M. F. & S. B. Nielsen (2005) *Samtaleanalyse*. Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur.
- Pomerantz, A. (1984) "Agreeing and disagreeing with assessments: some features of preferred/dispreferred turn shapes." *Structures of social action*. J. M. Atkinson & J. Heritage (red.). Cambridge: Cambridge University Press. 57-101.
- Psathas, G. (1995) *Conversation Analysis. The Study of Talk-in-Interaction*. Thousand Oaks, California: SAGE publications.

- Sacks, H. (1973) "On the preference for agreement and contiguity in sequences in conversation." *Talk and Social Organization*. G. Button & J. R. E. Lee. (red.) (1987). Clevedon: Multilingual Matters. 54-69.
- Sacks, H. (1992) *Lectures on Conversation*. Cambridge: Blackwell.
- Sacks, H., E. Schegloff, et al. (1974) "A Simplest Systematics for the Organization of Turn-taking for Conversation." *Language* 50(4): 696-735.
- Schegloff, E. A., G. Jefferson, et al. (1977) "The preference for self-correction in the organization of repair for conversation." *Language* 53: 361-382.
- Schegloff, E. A. & H. Sacks (1973) "Opening up closings." *Semiotica* 8(4): 289-327.
- Scheuer, J. (2008) "Sproget som sonde: Leontjevs virksomhedspsykologi som teori om sprog." *danske talesprog* 9: 81-103.
- Scheuer, J. (2012) "Sproglig anerkendelse som ledelsesværktøj i medarbejderudviklingssamtaler." *Tidsskrift for Arbejdsliv* 2012(2).
- Scheuer, J. (under udgivelse) *Deltagelse og magtiggørelse? En kritisk undersøgelse af samtale som ledelsesredskab*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Steensig, J. (2001) *Sprog i virkeligheden: Bidrag til en interaktionel lingvistik*. Århus: Århus Universitetsforlag.
- Therkelsen, R. (2004) "Polyfoni som sproglig begrebsramme og som redskab i tekstanalysen." *Skrifter for dansk og public relations 1*. Roskilde: Roskilde Universitets Center.

- i Eksemplerne i courier i artiklen er udskrifter af autentiske medarbejdersamtaler optaget i danske virksomheder. L står for lederen og M for medarbejderen. Eksemplerne nummereres fortløbende, og linjenummereringen begynder forfra i hvert enkelt. I overskriften angives det i minutter og sekunder hvornår uddraget foregår i den pågældende samtale. I teksten henvises der direkte til linjenumre når der henvises til det nærmeste uddrag.
- ii *Udtrykket to account for* anvendes om en proces, nemlig det at forklare og begrunde. Udtrykket er direkte relateret til accountability-begrebet i og med at det betegner handlinger udført af hensyn til accountability. Udtrykket *an account of* anvendes derimod om en genstand eller et fænomen, nemlig en beskrivelse eller gennemgang og er ikke direkte relateret til accountability. *An account of the facts* er ikke en forklaring af hvorfor noget er sket, men en gennemgang af hvad der er sket. Ordet *accounting* er tilsvarende tvetydigt. Det kan betyde at forklare noget og at gennemgå noget.
- iii Sætningen blev brugt af tv-kommentator på *TV2 sport* Claus Elming under en kamp i amerikansk fodbold mellem 49ers og Vikings den 23. september 2012 om en aflevering fra quarterback Christian Ponder til wide receiver Percy Harvin. Elming blev interessant nok øjeblikkeligt korrigeret af medkommentator Jimmy Bøjgaard som mente at det måtte forholde sig omvendt. I sammenhængen var det helt givet at det var Ponder der fandt. Det interessante i spilsituationen var hvem Ponder under stærkt pres ville aflevere bolden til (dvs. *finde*), og det var løsningen på det problem Elming satte ord på. At det blev Harvin, var altså den nye information i sætningen *Harvin finder Ponder*, som altså skulle udtrykke at Ponder fandt Harvin – hvad Jimmy Bøjgaard så ikke syntes den gjorde. Der er tale om et såkaldt dynamisk fundament (Hansen & Heltoft 2011: 74f).
- iv Personlig meddelelse, del af narrativ.
- v Når adverbierne har den slags funktioner, kaldes de dialogiske eller polyfone partikler, eksempelvis af Hansen & Heltoft (2011) og Therkelsen (2004). For simpelhedens skyld bruges her bare adverbium.
- vi At slutningen vender den vej, kan man se af at man ikke kan slutte den anden vej. Det er ikke anden gang fordi det har fundet sted før. Det kunne være syvende gang.
- vii Overgangen fra (8) til (9) er ret brat, men samtalen forløber faktisk sådan
- viii Og så er udfyldningen af konjunktionalfelter endda udeladt af gennemgangen. Man skal ikke kigge længe på uddragene af autentisk tale for at overbevise sig om at der foregår meget her!